

Mariola Wojciechowska

ORCID: 0000-0002-4589-5501

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

System wartości przyszłych nauczycieli wczesnej edukacji

System of Values of Future Early Education Teachers

KEYWORDS

system of values,
hierarchy of values,
autotelic values,
instrumental values,
teachers, early
education

ABSTRACT

The article presents the results of the research on values with the use of the concept of analysing values by Milton Rokeach and Mirosław J. Szymański. The RVS scale and the questionnaire “100 sentences – 100 opinions” were used. Following the ideas of L. Dyczewski, R. Borowicz and J. Mariański, a simplified character of the hierarchy of values and the lack of clear dominants in them were assumed. The aim of the research was to identify the hierarchy of autotelic and instrumental values, as well as their determinants. The main problem of the research was expressed in the question: What is the value system of future teachers of early education? Due to the exploratory nature of the research, the hypotheses were formulated only in an operational manner. The central values included true friendship, mature love, pleasure, ambition, helpfulness, and responsibility, and the peripheral values included the world of beauty, salvation, obedience, broad horizons, and imagination. The analyses led to the conclusion that the values of stabilization dominate over the values of progress and transformation. According to the assumptions, the hierarchy of the analysed values is simplified. The research results are enriched by the analyses of other authors concerning values. Also, the results indicate the need to strengthen axiological education both in early education and on further educational levels.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

system wartości,
hierarchia
wartości, wartości
autoteliczne,
wartości
instrumentalne,
nauczyciele,
wczesna edukacja

Artykuł przedstawia rezultaty badań nad wartościami z wykorzystaniem koncepcji badania wartości Milтона Rokeacha i Mirosława J. Szymańskiego. Zastosowano skalę RVS oraz kwestionariusz „100 zdań – 100 opinii”. Przyjęto za L. Dyczewskim, R. Borowiczem i J. Mariańskim o spłaszczonym charakterze hierarchii wartości oraz braku w nich wyraźnych dominant. Celem badań było rozpoznanie hierarchii wartości autotelicznych i instrumentalnych oraz ich uwarunkowań. Problem główny badań wyrażono w pytaniu: Jaki jest system wartości przyszłych nauczycieli wczesnej edukacji? Z uwagi na eksploracyjny charakter badań hipotezy formułowano jedynie na sposób operacyjny. Jako wartości centralne uznano m.in. prawdziwą przyjaźń, dojrzałą miłość, przyjemność, ambicję, czynność, odpowiedzialność, zaś za peryferyjne – świat piękna, zbawienie, posłuszeństwo, szerokie horyzonty i wyobraźnię. W konkluzji poczynionych analiz stwierdzono dominację wartości stabilizacji nad wartościami postępu i transformacji. Hierarchia wartości badanych zgodnie z przypuszczeniem ma charakter spłaszczony. Rezultaty badań uzupełniają badania innych autorów w zakresie problematyki wartości i wskazują na konieczność wzmocnienia edukacji aksjologicznej zarówno na etapie wczesnej edukacji, jak też na każdym kolejnym jej poziomie.

Wprowadzenie

Pojęcie wartości zaliczane jest do tych zagadnień, które opisywane są na gruncie wielu nauk (Wojciechowska 2008a, 2008b; Wojciechowska, Wojciechowska 2022), należy jednocześnie do tych pojęć, które charakteryzują się trudnościami ze zdefiniowaniem. Wskazywał już na to przed laty m.in. W. Tatarkiewicz, pisząc: „Zdefiniowanie «wartości» jest trudne, jeśli w ogóle możliwe [...]. To, co wygląda na definicję «wartości», jest raczej zastąpieniem wyrazu przez inny wyraz mniej więcej to samo znaczący, na przykład «dobro»” (Tatarkiewicz 1978: 63). W niniejszym opracowaniu pojęcie wartości odniesiono do rozważań na gruncie pedagogiki i psychologii. Odczuwane we współczesnym świecie zmiany skłaniają do pogłębionej refleksji nad fundamentami funkcjonowania człowieka w wielu zakresach. Aktywności te uwikłane są w złożony proces wartościowania, który intensyfikuje się w sytuacjach ocenianych jako uznane i konieczne w procesie rozwoju jednostki.

Przedstawiciele pedagogiki od wielu lat podejmują starania zarówno w celu określenia, czym są wartości, jak i dla określenia ich determinantów. Wybitni znawcy obszaru wychowania konstruowali liczne analizy ułatwiające tworzenie adekwatnych do zastanego porządku społecznego sposobów budowania systemu wartości dzieci i młodzieży

z uwzględnieniem społecznych kontekstów wartości. Rozważania te nabierają dzisiaj szczególnego znaczenia. Towarzyszące człowiekowi poczucie niepewności, wieloznaczności, decentracji, mozaikowości, labilności, poczucia lęku, traumy i chaosu, jak pisze M.J. Szymański, zderza się z szeroką pulą możliwości pozyskiwania potężnej dawki informacji, praktycznie nieograniczonej barierami czasu i przestrzeni, umożliwiającą wybory we wszystkich przestrzeniach życia (Szymański 2010: 14–15). Warunki te stwarzają podstawę do tworzenia autorskich projektów oraz możliwości umacniania się poczucia wolności i indywidualizmu, wyrażające się w szerokich możliwościach dokonywania wyborów i podejmowania własnych decyzji (Szymański 2012: 12–13). Działania te nie przychodzą nam jednak z łatwością, co więcej, potęgują poczucie zagrożenia i niepewności, a nawet rezygnacji z udziału w poszczególnych sferach życia. W kontekście rozważań w niniejszym tekście spośród wybitnych pedagogów reprezentujących problematykę wartości obok Szymańskiego należy podkreślić także dokonania K. Denka, który z mocą podkreślał istotę wartości jako podstawowej kategorii edukacji i nauk o niej (Denek 1999: 18, 31).

Równie duże zainteresowanie pojęciem wartości i wartościowania, a szczególnie określeniem związku (integracji) osób, rzeczy, zdarzeń z wartościami towarzyszy psychologom. W tym obszarze wartości odnoszone są do potrzeb oraz postaw i traktowane są jako czynnik selekcji motywów, kryterium wyboru celów oraz sposobów ich realizacji, regulator zachowania (Reykowski, Eisenberg, Stub 1990; Wojciszke 2016). Znaczący wkład w analizę zagadnienia wartości odnajdujemy m.in. w pracach J. Ciecucha. Autor, dokonując przeglądu stanowiska S.H. Schwartz, wskazuje, że wartości cechują się pięcioma charakterystykami: „1) wartości są pojęciami lub przekonaniem, które 2) dotyczą pożądanego celu, opisujących ostateczne stany rzeczy lub zachowania; 3) przekraczają konkretne sytuacje; 4) kierują selekcją i oceną zachowań i zdarzeń; 5) są uporządkowane według ważności” (Ciecuch 2013: 38). W psychologii wartości sprowadzane są do przekonań dotyczących tego, co „cenne w zachowaniu człowieka lub godne pożądania jako jego cel” (Oleś 2002: 53).

Założenia badawcze

Prezentowane w tym miejscu wyniki badań odniesiono do koncepcji wartości M. Rokeacha, który dowodził, że przekonania odnoszące się do wartości są traktowane jako centralne, tj. jako ważne i blisko związane z koncepcją siebie jednostki (Oleś 2002: 53). W jednym ze swoich wybitnych dzieł Rokeach za wartości przyjął: „stałe przekonanie, że określony sposób postępowania lub ostateczny cel życia jest indywidualnie i społecznie bardziej pożądany (atrakcyjny) niż inne sposoby postępowania oraz niż inne cele życiowe [...], są to więc pewne standardy kierujące ludzką

aktywnością” (Rokeach 1973: 5). Badaniami objęto studentów szkół wyższych w regionie świętokrzyskim, deklarujących podjęcie pracy w zawodzie nauczyciela wczesnej edukacji. Inspiracją do badań są wieloletnie zainteresowania badawcze autora niniejszego tekstu, dotyczące szacowania systemów wartości reprezentantów różnych grup społecznych i pokoleniowych (publikacje autorskie).

Badania oparto także na koncepcji pojmowania wartości J. Szczepańskiego oraz na założeniach do badania wartości M.J. Szymańskiego. Uwzględniając ustalenia L. Dyczewskiego, R. Borowicza i J. Mariańskiego, przyjęto założenie o spłaszczonym charakterze hierarchii wartości, braku w nich wyraźnych dominant oraz klasowo-warstwowych uwarunkowaniach hierarchii. Celem badań było poznanie i opis systemu wartości osób przygotowujących się do pracy na szczeblu wczesnej edukacji oraz oszacowanie uwarunkowań uznawania badanych wartości. Poczynione obserwacje umożliwiają przewidywanie włączania się badanych do udziału w różnych zakresach życia, co stanowiło praktyczne wykorzystanie wyników badań. Kierując się celem badań, problem główny wyrażono w pytaniu: Jaki jest system wartości przyszłych nauczycieli wczesnej edukacji? Problem główny skonkretyzowano w postaci problemów szczegółowych dotyczących rangi wartości ostatecznych, instrumentalnych oraz uwarunkowań badanych wartości. Z uwagi na eksploracyjny charakter badań nie stawiano hipotez, formułowano je tylko na sposób operacyjny na skutek rozpoznania rozkładów zmiennych oraz w wyniku znajomości przedmiotu badań. Prezentowane w tym miejscu wyniki badań są kontynuacją wieloletniej obserwacji dynamiki zmian w obrębie systemów wartości wybranych grup społecznych (Wojciechowska 2018: 65–74).

W badaniach wykorzystano dwa typy badań: eksploracyjne i wyjaśniające (Pilch, Bauman 2001: 22–23). W badaniach uczestniczyło 210 studentów, z uwagi na odnotowane braki odpowiedzi analizie poddano dane uzyskane od 187 osób. Badaną grupę osób stanowiły wyłącznie kobiety, co potwierdza tezę o feminizacji zawodu nauczyciela, szczególnie na etapie wczesnej edukacji. Tendencja ta obserwowana jest niemal we wszystkich krajach świata. A. Gromkowska-Melosik wyjaśniając dominację statystyczną kobiet w zawodzie nauczyciela, stawia tezę, że feminizacja ta jest konsekwencją utraty atrakcyjności przez ten zawód i świadectwem jego niskiego prestiżu w strukturze społecznej (Gromkowska-Melosik 2013: 86). Warto dodać, że mimo odnotowanego systematycznego wzrostu przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w edukacji (*Mały Rocznik Statystyczny Polski* 2022: 152) w ocenie nauczycieli zawód ten nieprzerwanie charakteryzuje się niską atrakcyjnością ekonomiczną.

W badaniach zastosowano sondaż diagnostyczny i odpowiadający mu pomiar ankietowy oraz kwestionariusz do badania wartości. W pierwszym rzędzie wykorzystano kwestionariusz „100 zdań – 100 opinii” autorstwa M.J. Szymańskiego (za zgodą autora uaktualniono treść pytań) (Wojciechowska 2018: 239–254). W procedurze badawczej zastosowano także skalę RVS M. Rokeacha w polskiej adaptacji

P. Brzozowskiego (Brzozowski 1986: 527–540). Skala RVS składa się z dwóch podskal: wartości ostatecznych i instrumentalnych. Pierwsza z nich odnosi się do ponadsytuacyjnych, najważniejszych celów ludzkiego życia, druga z kolei opisuje ogólne sposoby postępowania jako środki do osiągnięcia wartości ostatecznych. Skala RVS jest właściwym i dogodnym narzędziem do badania potrzeb, postaw i sądów w odniesieniu do konkretnych zachowań jednostki lub grupy. Przyjęcie danego przekonania za najważniejsze lokuje daną wartość od pierwszego do dziewiątego miejsca i nadaje jej rangę wartości centralnej. Pozycje dalsze – od dziesiątej do osiemnastej – wiążą się z uznaniem danej wartości jako peryferyjnej (Brzozowski 1989: 7, 82–83).

Dziesięć grup wartości zdefiniowanych za pomocą kwestionariusza Szymańskiego oraz wartości mierzone skalą wartości M. Rokeacha stanowiły zmienne objaśniane. Istotnymi korelatami uwzględnionymi w badaniach stały się zmienne osobnicze i charakterystyki społeczne (wiek badanych, tryb kształcenia oraz miejsce zamieszkania). Do opracowania materiału empirycznego wykorzystano pakiet statystyczny SPSS/PC.

Uzyskane rozkłady danych wskazują na większy udział mieszkańców miast (57%) niż reprezentujących wiejskie środowisko zamieszkania. Z uwagi na wiek podzielono respondentów na „młodszych” – do 25 r.ż. (73,5%) i „starszych” – powyżej 25 r.ż. Tryb kształcenia stacjonarny reprezentowało 67,2% badanych, pozostali – niestacjonarny.

Tabela 1. Hierarchia wartości ogółu badanych (N = 187)

Kod typu	Nazwa typu	M	SD
W_ALLO	wartości allocentryczne	0,94	0,52
W_PROS	wartości prospołeczne	0,58	0,53
W_PRZYJ	wartości przyjemnościowe	0,56	0,48
W_PRACY	wartości związane z pracą	0,50	0,46
W_EDUK	wartości edukacyjne	0,46	0,41
W_RODZ	wartości rodzinne	0,35	0,48
W_WŁAD	wartości związane z władzą	0,32	0,54
W_OBYW	wartości obywatelskie	0,17	0,55
W_KULT	wartości kulturalne	0,15	0,46
W_MATE	wartości materialne	-0,18	0,53

– wg M

– na teoretycznej skali od minus 2 do plus 2

– M – średni wskaźnik oceny, SD – odchylenie standardowe

Źródło: badania własne

Tabela 2. Statystyki rozkładów wartości wg RVS w zbiorowości badanych uczniów (N = 187)

Wartości autoteliczne	Me	M	Wartości instrumentalne	Me	M
bezpieczeństwo narodowe	10	10,8	ambitny	6	6,5
bezpieczeństwo rodziny	4	5,4	czysty	9	9,5
dojrzała miłość	7	7,8	intelektualista	11	9,9
ekscytujące życie	13	11,0	kochający	6	7,4
mądrość	7	8,3	kulturalny	9	9,4
poczucie dokonania czegoś	11	10,3	logiczny	11	10,5
pokój na świecie	10	10,4	lojalny	8	8,8
prawdziwa przyjaźń	7	8,2	niezależny	11	10,9
przyjemność	10	9,5	o szerokich horyzontach	11	10,6
równość	10	10,1	obdarzony wyobraźnią	12	11,5
szacunek	7	7,9	odpowiedzialny	8	8,5
świat piękna	14	12,6	odważny	11	9,9
uznanie społeczne	12	11,2	opanowany	11	10,9
wewnętrzna harmonia	10	11,3	posłuszny	14	12,5
wolność	8	8,5	sprawny	12	11,5
wygodne życie	11	10,2	uczciwy	6	7,8
zbawienie	13	12,4	uczynny	10	9,9
zdrowie	4	5,7	wyrozumiały	8	9,3

- na teoretycznej skali od 1 do 18, gdzie 1 – pierwsza, najważniejsza ranga
- Me – mediana, M – średnia rang po zaokrągleniu
- w kolejności zadanej kwestionariuszem RVS

Źródło: badania własne

Badania wartości mieszczą się w obszarze złożonych i wieloaspektowych dociekań empirycznych. Trudno jest także porównywać wyniki pochodzące z zastosowania różnych skal i procedur badawczych (Allport, Vernon, Lindzey 1960; Rokeach 1973; Brzozowski 1995). Opierając się jednak na własnych doświadczeniach badawczych problematyki, autor opracowania proponuje odnieść obserwacje wynikające z zastosowania obydwu narzędzi dotyczące nadania określonych rang wybranym wartościom.

Szczególną uwagę zwraca wysokie uznanie wyrażane w odniesieniu do wartości allocentrycznych oraz prawdziwej przyjaźni i dojrzałej miłości, co należy uznać za realizowanie własnych potrzeb oraz dążenie do odczuwania pozytywnych emocji wyznaczanych bliskimi związkami. Świadczenie pomocy i wzajemne wsparcie oraz działania na rzecz innych w kontekście trudności związanych z funkcjonowaniem w dzisiejszym świecie uznane zostały za fundamentalne. Interesujące spostrzeżenia dotyczą odniesienia badanych do wartości przyjemnościowych. Wprawdzie ranga nadana tym wartościom na skali RVS jest niższa niż w przypadku kwestionariusza „100 zdań – 100 opinii”, to niewątpliwie przyjemność jako wartość lokowana jest w polu wartości centralnych. Wskazuje to na duże zaangażowanie badanych w konstruowaniu przez nich długofalowych zamiarów i podejmowania zróżnicowanych działań dla uzyskania dobrego samopoczucia i zadowolenia oraz odnowy sił fizycznych i psychicznych.

Z satysfakcją należy podkreślić, że kandydaci do zawodu nauczyciela nadają aspektom edukacji oraz mądrości i intelektualizmowi nieco wyższą rangę niż w poprzednich autorskich postępowaniach badawczych (Wojciechowska 2008a, 2008b, 2018). Wprawdzie średnie ocen dla tych wartości nie są zbyt wysokie, to jednak można na tej podstawie założyć, że wiedza, wykształcenie w rozumieniu jej reprezentantów stanowią istotny filar dla własnego rozwoju oraz stabilną podstawę do działania zawodowego. I choć istnieje powszechna opinia, że mądrość to dobro rzadkie i dochodzą do niej nieliczni, to badani cenią zarówno wiedzę nabytą przez naukę, zgromadzoną przez pokolenia oraz nadają wysoką rangę własnym zasobom intelektualnym umożliwiającym wybór strategii działania i przewidywanie ich następstw.

Zastanowienie wzbudza odniesienie badanych do wartości rodzinnych. Należy podkreślić, że młodzi ludzie nie w pełni doceniają tę grupę jako wzmacniającą i pożądaną środowisko życiowe z racji przypisanych jej funkcji i powinności. Dość niskie usytuowanie wartości rodzinnych w ogólnej hierarchii wartości jest prawdopodobnie wyrazem trwającego od dłuższego czasu i powszechnie odczuwanego kryzysu funkcjonowania rodziny, a także poszukiwania i weryfikowania alternatywnych jej form. Równocześnie kwestie dotyczące ochrony rodziny przed licznymi zagrożeniami stanowią dla badanych niekwestionowaną wartość.

Z niepokojem należy odnieść się do niskiego usytuowania w hierarchii wartości kulturalnych oraz świata piękna i obdarzonego wyobraźnią. Według założeń M. Rokeacha uzyskane rangi stanowią potwierdzenie traktowania tych wartości jako peryferyjnych, co dowodzi powierzchowności rozumienia złożonych ofert oraz zawężania obszaru zainteresowań jedynie do prostych form. Wartości kulturalne w dalszym ciągu rozumiane są jako uroczyste i odświętne, a przez to znacząco oddalone od codziennej realizacji, co potwierdza brak internalizacji norm wywodzących się z tradycji i społecznie akceptowanego systemu wartości oraz właściwego pojmowania kanonów kultury. Możliwość korzystania z istniejących swobód i praw jest często pojmowana, także

przez badanych, bez należytej refleksji. Spłyca to możliwość uczestniczenia w życiu do jego prostych znaczeń, do łatwych i dostępnych dla wszystkich form. Konsekwentnie respondenci odnoszą się do świata piękna, nadając mu status peryferyjności, co z jednej strony można wyjaśnić faktem tradycyjnego wysokiego uznania, np. dla bezpieczeństwa rodziny, dojrzałej miłości, z drugiej – niedocenianiem związku piękna z innymi aspektami życia, w tym z własnym rozwojem intelektualnym.

Godna odnotowania jest lokata wartości: pokój na świecie oraz odwaga, które także bardziej zasługują na miano odświętnych niż codziennych. Wartości te uzyskały rangę na pograniczu wartości centralnych i peryferyjnych, co dowodzi odczuwanych trudności w ich realizacji. Podobna konstatacja nasuwa się w odniesieniu do wartości obywatelskich, czego dowodem jest ocena zdań wskaźnikowych składających się na tę grupę wartości. Ogólnie można stwierdzić, że nadanie rang poszczególnym wartościom przez badanych wskazuje raczej na postawy indywidualistyczne, co wynika z ułokowania w obszarze wartości centralnych wolności, przyjemności, ambicji, odwagi i intelektualizmu. Młodzi badani nie zaniedbują także wartości odnoszących się do ochrony dobra innych, poszanowania tradycji, wysoko ułokowano bezpieczeństwo rodziny, równość, odpowiedzialność, uczciwość, dojrzałą miłość i prawdziwą przyjaźń.

Wyodrębnione w badaniach zmienne nie różnicują oceny badanych wartości, profile są zbliżone. Nieznaczne różnice pojawiają się, gdy rozpatrujemy wiek badanych i tryb kształcenia. W odniesieniu do tych zmiennych nieco wyższe uznanie wyrażane jest przez studentów studiów niestacjonarnych wobec mądrości, intelektualizmu, z kolei wartości kulturalne i świat piękna zyskały wyższą rangę u studentów studiów stacjonarnych, a także „starszych” respondentów. Różnice te są jednak nieznaczne. Z kolei miejsce zamieszkania różnicuje ocenę wartości allocentrycznych, dojrzałej miłości i prawdziwej przyjaźni na korzyść osób reprezentujących miasto jako środowisko zamieszkania. Ogólnie jednak należy stwierdzić, że badana grupa jest jednorodna w odniesieniu do wartości będących podstawą analizy.

Podsumowanie

Uzyskane wyniki badań nie odbiegają znacząco od badań innych autorów, wśród których zwykle wysoką rangę od wielu lat zajmują m.in. wartości: bezpieczeństwo rodziny, wykształcenie, wolność, przyjaźń, szacunek, przy jednoczesnej niskiej aprobacie dla działalności społecznej i wiary w życie wieczne (Jeziorowski 1997: 51–58). W. Drózka, prowadząc cykliczne badania nad wartościami i celami życiowymi i zawodowymi nauczycieli, podkreśla przesunięcie aksjologiczne z wartości etosowych (pełnienie misji inteligenckiej i społecznikowskiej, odpowiedzialności za młode pokolenie, za przyszłość kraju) na wartości bardziej związane z codziennością, warunkami pracy

i życia, bieżącą pracą, kwalifikacjami, stopniami awansu). Wyraźnemu obniżeniu wśród młodych nauczycieli uległa ranga wartości ogólnospołecznych (Dróżka 2016: 51–73). Podobne konstatacje wyłaniają się z innych obserwacji, w których uznanie spraw życia codziennego dotyczących zdrowia, rodziny i spraw materialnych oraz ciekawa praca zawodowa, sukces zawodowy stanowią najważniejsze odniesienia w życiu badanych. Wartości te jednak nie korespondują w rozumieniu badanych z nieprzerwanym pogłębianiem wiedzy pedagogicznej (Taradejna 2013: 169–190).

Prezentacja układu rangowego w ramach 10 analizowanych grup wartości dowodzi pewnych różnic w stosunku do wniosków Szymańskiego (2001: 133). Odmienności te dotyczą szczególnie odniesień do kultury, edukacji i wartości obywatelskich, które zajmują wyższą lokatę w ogólnej hierarchii wartości w badaniach cytowanego autora. Uwagę zwraca także niższe cenie władzy i zdecydowanie niższe uznawanie przyjemności. Jeśli uwzględnić dość niską ocenę zdań wskaźnikowych odnoszących się do wartości edukacyjnych, to należy przypuszczać, że nadal wynika to z wymagań, jakie stawia się przed nauczycielami oraz braku satysfakcji z wykonywania zawodu, także ekonomicznej.

Odnosząc się ponownie do założeń pedagogów, że proces wartościowania rozpoczyna się od najmłodszych lat życia człowieka i dużą rolę odgrywa w nim edukacja aksjologiczna, należy z mocą podkreślić ważność oddziaływania nauczycieli także wczesnej edukacji na uznawanie wartości przez dzieci. Nie budzi wątpliwości fakt, że nauczyciel wczesnej edukacji jest źródłem wartości uczniów, od posiadanych przez niego kompetencji zależy efektywność nauczycielskich działań. K. Chałas podkreśla ważność wychowania do wartości na gruncie edukacji szkolnej, wiąże się ono jednak z licznymi trudnościami. Kluczową kwestią edukacji aksjologicznej i wychowania ku wartościom są starania nauczycieli zmierzające do introcepcji wartości łączącej osobę z jej czynem. Nauczyciel odgrywa rolę animatora i autorytetu w urzeczywistnianiu wartości i dawaniu świadectwa (Chałas, Winiarczyk 2018: 143–157). Przyjęcie przez reprezentantów tej profesji obowiązku ukazywania, wyjaśniania i możliwości realizowania danej wartości znajduje zastosowanie na gruncie wszystkich aspektów edukacji wczesnoszkolnej, także edukacji zdrowotnej. Wprawdzie z uzyskanych wyników badań prezentowanych w niniejszym opracowaniu wynika, że zdrowie jest wysoko uznawaną wartością przez badanych, nie oznacza to jednak, że nauczyciele nie są zobligowani do intensywnej i odpowiedzialnej pracy nad jej utrwalaniem. Należy zgodzić się z tezą, że tylko czytelna i wiarygodna oferta zaadresowana do uczniów zostanie przez nich dostrzeżona i zauważona jako kryterium zachowań własnych, a wartość zdrowie – zinternalizowana (Leszcz-Krysiak 2016: 261–271).

Uznawanie wartości witalnych i prozdrowotnego stylu życia przez studentów kierunków nauczycielskich wpływa na dążenia do kształtowania w przyszłej pracy zawodowej postaw i zachowań prozdrowotnych wychowanków (Kosiba, Gacek,

Bogacz-Walancik, Wojtowicz 2017: 21–40). Jako najwyżej cenione wskazano wartości moralne (dobroć, honor, prawdomówność, pomaganie innym) oraz wartości prawdy (inteligencja, mądrość, wiedza, szerokie horyzonty umysłowe). Na dalszych miejscach ulokowano dostatnie życie, życie pełne wrażeń, wygodę, przyjemność. Zastanowienie wzbudza dość odległa pozycja nadana wartościom witalnym (zdrowie, dobre samopoczucie), ta obserwacja znacząco odbiega od wyników badań własnych. Zaniedbywanie wartości witalnych przez przyszłych nauczycieli może wpływać na osłabienie promowania przez nich zachowań prozdrowotnych w działaniach wychowawczych.

Postrzeganie nauczyciela jako przekaziciela i interpretatora wartości przez studentów kierunków nauczycielskich stanowi także konkluzję z badań L. Dakowicz. Wyniki nie pozostawiają wątpliwości co do ważności osobistej postawy nauczycieli w interpretowaniu i hierarchizowaniu wartości. Badani studenci zamierzają przekazywać uczniom na poziomie edukacji wczesnoszkolnej wartości poznawcze (zdobywanie wiedzy) i moralne (bycie dobrym człowiekiem). Zdecydowanie mniejszą rangę nadano dążeniu do dobrobytu, przyjemności i komfortu życia (Dakowicz, Laskowska 2021: 47–62). W świetle analiz udostępnionych przez wielu badaczy stwierdzono, że kondycja aksjologiczna wychowawcy, jego świat wartości stanowią ważny element pracy wychowawczej gwarantujący zrozumienie i przyjęcie wartości (Langier, Siembida 2019: 117–127).

W dyskusji wyników badań własnych nie można pominąć ustaleń C. Langier i M. Siembidy (Langier, Siembida 2018: 403–409) określających wartości preferowane przez studentów edukacji wczesnoszkolnej. Ustalenia autorek wskazują na wyraźne preferowanie przez badanych wartości moralnych i wartości prawdy, najmniej cenione okazały się natomiast wartości witalne i estetyczne. Wysokie uznanie dla prawdy, czyli dla wiedzy, mądrości, intelektu, otwartego umysłu stanowi zapowiedź ciągłego doskonalenia i poszerzania horyzontów przez studentów. Z kolei szacunek dla wartości moralnych (dobra, uczciwości, pomagania innym, prawdomówności, życzliwości) wyraźnie wskazuje na dbałość o wartości uniwersalne, a także gwarantujące prawidłowe relacje międzyludzkie, świadczenie wsparcia i pomocy osobom potrzebującym. Wyniki przywołanych badań są zbieżne w badaniami autorskimi, na co wskazują rangi nadane poszczególnym wartościom i zaprezentowane we wcześniejszych częściach niniejszego tekstu.

K. Wereszczyńska na kanwie poczynionych analiz konstatuje, że nauczyciele, obok rodziców i szerszego otoczenia społecznego, stanowią ważny filar włączania dzieci i młodzieży w życie społeczne i polityczne. Osiąganie przyjętych założeń w procesie wychowania – rozwijanie tożsamości osobowej i społecznej – wynika z jakości procesu, w którym jednostka podejmuje aktywność w kierunku konstruowania własnej aksjologii, pielęgnowaniu wartości społecznych przyjmowania ról społecznych, budowania relacji międzyludzkich (Wereszczyńska 2019: 107–133). Rezultaty przeprowadzonych

badan określających poziom kompetencji społecznych studentów specjalności kształcenie wczesnoszkolne i wychowanie przedszkolne budzą zastanowienie. Wskazują bowiem, że badane kompetencje ułożone zostały na poziomie przeciętnym. Zauważono ponadto umiarkowany udział badanych w szeroko pojętej kulturze. Znacznie częściej studenci lokowali swoją aktywność w obrębie kultury popularnej, niż wskazywali na uczestnictwo w złożonych jej formach (Wereszczyńska 2017: 155–169). Wynik ten jest zbieżny z prezentowanymi w tym artykule badaniami własnymi.

W podsumowaniu przeprowadzonych badań należy przypomnieć, że konstruowanie własnej aksjologii i praca nad ułożeniem wartości w odpowiednią hierarchię uwarunkowana jest kontekstami kulturowymi oraz przyjęciem indywidualnych kryteriów oceny wartości. Warunki kulturowe, w jakich funkcjonują dzisiejsi badani, podobna gama ofert, z jaką mają do czynienia w wielu zakresach życia, wyznaczają ujednoczone doświadczenia oraz doprowadzają do podobieństwa w rozumieniu wartości i organizowania ich w system (Czerniawska 2018: 36). Niniejszy tekst zaledwie fragmentarycznie ukazuje empiryczne aspekty badanych wartości. Całościowa analiza wyników upoważnia jednak do stwierdzenia, że w badanej grupie uwidoczniła się ogólna prawidłowość: dominują tu wartości stabilizacji – zdrowie, rodzina, miłość, przyjaźń, które przeważają nad wartościami rozwoju, postępu i transformacji. Zaobserwowana hierarchia ma zgodnie z przewidywaniami charakter spłaszczony, bez wyraźnych dominant. Sfera wartości, jaką reprezentują przyszli nauczyciele wczesnej edukacji, ma istotne znaczenie dla rozwoju sfery moralnej uczniów i ich przekonań. Pierwszoplanowym zadaniem nauczycieli jest zatem budowanie właściwej oferty opartej na dyskursie i wzajemnym zrozumieniu, dzięki którym uczniowie nabywać będą szacunku dla uniwersalnych wartości, ukierunkowujących sposób widzenia świata i siebie. Wymaga to jednak ciągłego namysłu profesjonalistów nad własną sferą wartości i świadomego zaangażowania w jej urzeczywistnianie.

Zawód nauczyciela jest określany jako ten, wokół którego od wielu pokoleń toczą się dyskusje dotyczące przymiotów jego reprezentantów. Już samo przypisanie się do tej profesji obliguje do pracy nad sobą szczególnie w sferze intelektualnej, kulturalnej, moralnej. Jest to gwarancja gotowości do podejmowania trudu przekazywania wartości. Biorąc jednak pod uwagę zmieniające się konteksty współczesnego świata oraz wyniki badań wielu autorów, należy stanowczo podkreślić konieczność wzmocnienia nauczycieli w zakresie dalszego doskonalenia, także w obrębie własnej aksjologii. System wartości nauczycieli w połączeniu z właściwie dobranymi działaniami w celu wprowadzenia dzieci i młodzież w świat wartości stanowi bowiem kluczowy aspekt wychowania na miarę aktualnych oraz przyszłych czasów.

Bibliografia

- Allport G. W., Vernon P. E., Lindzey G. (1960). *Study of Values. Manual* (wyd. 3), Boston: Houghton Mifflin Company.
- Brzozowski P. (1986). *Polska wersja testu wartości Rokeacha i jej teoretyczne podstawy*, „Przełęcz Psychologiczny”, nr 2, s. 527–540.
- Brzozowski P. (1989). *Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey Milтона Rokeacha, Podręcznik*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne PTP.
- Brzozowski P. (1995). *Skala Wartości Schelerowskich – SWS. Podręcznik*, Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Chałas K., Winiarczyk E. (2018). *Introcepcja wartości moralnych jako zadanie i wyzwanie dla nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. 37, z. 1, s. 143–157.
- Cieciuch J. (2013). *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*, Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Czerniawska M. (2018). *„Wolność” i „równość”, ... a może „zbawienie”? Wartości determinujące postawy wobec ustroju ekonomicznego i kwestii społecznych*, „Prakseologia”, nr 160, s. 19–40.
- Dakowicz L.A., Laskowska A.D. (2021). *Wartości istotne w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Opinie studentów pedagogiki Uniwersytetu w Białymstoku*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 64, nr 4 (256), s. 47–62.
- Denek K. (1999). *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Dróżka W. (2016). *Wartości w pracy zawodowej nauczycieli – w świetle badań empirycznych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. 35, z. 3, s. 51–73.
- Gromkowska-Melosik A. (2013). *Feminizacja zawodu nauczycielskiego – „różowe kotnierzyki” i paradoksy rynku pracy*, „Studia Edukacyjne”, nr 25, s. 85–100.
- Jeziorowski E. (1997). *Preferowane i funkcjonujące wartości w zawodzie nauczyciela*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Pedagogiczne”, z. 30, s. 51–58.
- Kosiba G., Gacek M., Bogacz-Walancik A., Wojtowicz A. (2017). *Wartości witalne w hierarchii wartości a styl życia studentów kierunków nauczycielskich*, „Przełęcz Badań Edukacyjnych. Educational Studies Review”, nr 24 (1), s. 21–40. <https://apcz.umk.pl/PBE/article/view/PBE.2017.002/14004>
- Langier C., Siembida M. (2018). *Wartości preferowane przez studentów edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, nr 4 (26), s. 403–409.
- Langier C., Siembida M. (2019). *Wychowanie dzieci do wartości we współczesnej rodzinie*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. 20, nr 1, s. 117–127.
- Leszcz-Krysiak A. (2016). *Kompetencja nauczyciela klas I–III do realizacji edukacji zdrowotnej*. [w:] A. Pękała, A. Leszcz-Krysiak (red.), *Tradycja — teraźniejszość — przyszłość w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii Jana Długosza, s. 261–271.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski* (2022). *Concise Statistical Yearbook of Poland*, Warszawa: GUS, s. 152. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2022,1,24.html>

- Oleś P. (2002). *Z badań nad wartościami i wartościowaniem. Niektóre kwestie metodologiczne*, „Roczniki Psychologiczne”, t. 5, s. 53–75.
- Pilch T., Bauman T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Reykowski J., Eisenberg N., Stub E. (1990). *Indywidualne i społeczne wyznaczniki wartościowania*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rokeach M. (1973). *The Nature of Human Values*, New York: Free Press.
- Szymański M.J. (2001). *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Szymański M.J. (2010). *Indywidualizacja i zróżnicowanie społeczne w okresie późnej nowoczesności*, [w:] M.J. Szymański, R. Kwiecińska (red.), *Nauczyciel wobec zróżnicowań społecznych*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 8–26.
- Szymański M.J. (2012). *Przemiany wartości w zmieniającym się świecie*, „Debata Edukacyjna”, nr 5, s. 5–14.
- Taradejna B. (2013). *Wartości cenione przez nauczycieli a ich znaczenie w pracy pedagogicznej*, „Studia z Teorii Wychowania. Półrocznik Zespołu Teorii Wychowania Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN”, 4/1 (6), s. 169–190.
- Tatarkiewicz W. (1978). *Parerga*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wereszczyńska K. (2017). *Kompetencje społeczne studentów edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego*, [w:] A. Kamińska, P. Oleśniewicz (red.), *Edukacja jutra. Wartości – wychowanie – kształcenie*, Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas, s. 155–169.
- Wereszczyńska K. (2019). *„Społeczeństwo Otwarte” – czasopismo wspierające nauczycieli w wychowaniu uczniów do demokracji i obywatelskości*, „Studia z Teorii Wychowania”, t. 10, nr 4 (29), s. 107–133.
- Wojciechowska M. (2008a). *Spójność systemu wartości rodziców z systemem wartości ich dzieci*, Kielce: Wydawnictwo Stachurski.
- Wojciechowska M. (2008b). *Wartości młodszego i starszego pokolenia Polaków w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- Wojciechowska M. (2018). *Wartości młodzieży i jej rodziców. W kręgu refleksji nad edukacją*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Wojciechowska M., Wojciechowska B. (2022). *Reflections on Health. Historical and Contemporary Contexts*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Wojciszke B. (2016). *Psychologia społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Mariola Wojciechowska
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
e-mail: mariola.wojciechowska@ujk.edu.pl